

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XX — поч. XXI ст.

У трьох томах

3 том

Навчальний посібник

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
доктора філологічних наук,
професора **В. І. Кузьменка**

Київ
Видавничий центр «Академія»
2017

а|

УДК 821.161.2(091)''19/20''(075.8)
ББК 83.3(4Укр)6я73
І-90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11—3149 від 06.03.2012 р.)

Радикальні зрушення в українській літературі останніх десятиліть ХХ — початку ХХІ ст. проявилися як відгук на потребу «зруйнувати Карфаген української провінційності» (Ю. Шевельов) і надати українському Слову не заідеологізовано-провінційного, а спрямованого у світ естетичного звучання.

На розкритті цих явищ у поезії, прозі й драматургії зосереджений третій том навчального посібника, який стане гарною лектурою студентам вищих навчальних закладів, а також буде корисним усім, хто прагне глибше осягнути багатоглибину нашої літератури.

Колектив авторів:

В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко, Г. В. Бітківська, Т. Ю. Бледних, О. Є. Бондарева, І. В. Борисюк, Ю. В. Вишницька, М. Я. Вишняк, А. О. Галич, О. В. Горобець, Т. В. Гребенюк, О. А. Двучанська, О. В. Єременко, С. В. Жигун, О. В. Забарний, Н. І. Заверталюк, А. В. Підпалій, О. Б. Поліщук, О. Я. Пухонська, О. В. Романенко, Н. М. Тендітна, К. В. Хижняк, О. В. Шаф, Т. Д. Шпрінгвальд.

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор Г. С. Мазоха;
доктор філологічних наук, професор О. М. Сліпушко

ISBN 978-966-580-507-6

© Кузьменко В. І., Гарачковська О. О.,
Кузьменко М. В. та ін., 2017

Зміст

Кузьменко В. І.

1. Літературний процес в Україні на зламі століть

1.1. Мистецький контекст розвитку
української літератури 90-х років
ХХ — початку ХХІ ст.

9

Кузьменко В. І.,
Романенко О. В.

1.2. Основні тенденції розвитку
української літератури
на межі ХХ—ХХІ ст.

12

2. Українська поезія кінця ХХ — початку ХХІ ст.

Кузьменко В. І.,
Романенко О. В.

2.1. Поезія
під знаком постмодернізму

23

Підпалій А. В.

Василь Голобородько

33

Кузьменко М. В.

Микола Воробйов

37

Кузьменко М. В.

Дмитро Іванов

45

Кузьменко В. І.

Анатолій Мойсієнко

51

Вишняк М. Я.

Дмитро Кремінь

59

Забарний О. В.

Анатолій Шкуліпа

70

Вишницька Ю. В.

Василь Слапчук

80

Борисюк І. В.

Василь Герасим'юк

87

Пухонська О. Я.

Ігор Павлюк

106

Шаф О. В.

Маріанна Кіяновська

116

Шаф О. В.

Сергій Жадан

132

ратури всупереч всіляким недолугим новаціям словесних лінівців». За природою поетичного мислення А. Шкуліпа є ліриком. Ліричною органікою пронизані всі його збірки. Лірична інтенціональність об'єднує всі його мотиви. Він «говорить суто своїми словами про суто свої почуття. Але в його віршах не один може прочитати свою духовну історію» (М. Слабошпицький).

Література

1. Забарний О. Під знаком «білої плями»: художньо-публіцистична повість / Олександр Забарний. — К.: Рада, 2012. — 340 с.
2. Забарний О. Стрепенулась незрадлива висота: рецензія / Олександр Забарний // Літ. Чернігів. — 2012. — № 1. — С. 161—169.
3. Слабошпицький М. У своїх словах свій зміст (Кілька уваг про поезію Анатолія Шкуліпи) / Михайло Слабошпицький // Шкуліпа А. Отава: вірші та поеми / Анатолій Шкуліпа. — К.: Рада, 2008. — С. 3—6.

Василь Слапчук (нар. 1961)

Поет, що пройшов Афганістан і розповів людству про трагедію обпаленої війною душі, митець, у творах якого переплітаються жанри, релігії, світи, а слова — рухаються і взаємозаміняються (бо «все те, що не вміщається в якомусь одному слові, успішно можна висловити іншим»). Літературознавець, заслужений діяч мистецтв України, літературний критик, який не береться «охарактеризувати власний стиль», оскільки знаходиться «всередині цього стилю». Автор, для якого «текст — це і є життя, у багатьох випадках більш реальне, ніж те, в якому ми зношуємо черевик».

Василь Дмитрович Слапчук народився в селі Новий Зборишів Горохівського району Волинської області 23 грудня 1961 року. Перед службою в армії навчався у Луцькому технічному училищі № 1 (здобув робочу спеціальність шліфувальника), після чого працював на запорізькому автозаводі «Комунар». Військову службу проходив в Афганістані, у Джелалабаді. З батальйон 66 ОМСБ, в якому він служив, не раз потрапляв під обстріл ворожих гранатометів, а 4 червня 1981 року БМП з ним підірвалася на міні. В. Слапчук зазнав контузії, однак відмовився від госпіталізації, та невдовзі знову був поранений під час штурму бази моджахедів в ущелині Тора-Бора, що в провінції Нангархар. Це була одна з п'яти наймасштабніших операцій радянських військ в Афганістані 1981 р.

Після лікування у госпіталах Ташкента і Львова В. Слапчук навчався на факультеті української філології Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки (1988—1993). У 2011 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Національний образ світу у творчості поетів-шістдесятників (М. Вінграновський і А. Вознесенський)».

Автор книг для дітей. Лауреат премій імені Тараса Шевченка (2004), «Надія» (1993), імені Агатангела Кримського (1997), імені Василя Стуса (1999), фонду Воляників-Швабінських (2000), імені Павла Тичини (2001), імені Миколи Гоголя — «Тріумф» (2001), імені Богдана-Нестора Лепкого (2002), імені Івана Огієнка (2002), імені Бориса Нечерди (2003), імені Олекси Гірника (2006), імені Івана Кошелівця (2008), імені родини Косачів (2011), імені Пантелеймона Куліша (2011), імені Леоніда Глібова (2013).

Поет переконаний у можливості й необхідності читацької інтерпретації і розуміння твору, «інакше читацька аудиторія звелася б до кола літературознавців».

Художньою творчістю В. Слапчук став серйозно займатися з початку 90-х років. Саме тоді в обласній молодіжній газеті «Молодий лєнінець» (тепер — «Віче») (1984), журналах «Перець» та «Жовтень» (тепер — «Дзвін») (1989) з'являються перші публікації його віршів.

Твори афганської тематики. Перша збірка «Як довго ця війна тривала» (початкова, авторська, назва — «Хлібний чоловічок») (1991) разом із повістю «Прокляття» (1991) та книжкою віршів «Німа зозуля» (1994) утворює трикнижжя, об'єднане афганською тематикою. У збірці домінують мотиви польоту («металевих птахів», що «гублять яйця металеві», «хижих птахів», «чорного лебедя», що «не добереш: у сніжнім небі летить чи пада...»), коліскової (яку співають «автомати»), дороги (додому — у мріях, молитвах або в домовині), печалі (що «мов акварель на цьому боці дня»); образи «смерті-повії», «пістолета», «автомата» (який з іграшкового, дитячого виріс: «мій пістолетик вистрілив», «щирий усміх» «тлумача-автомата» «забезпечує успіх»), «кулі» (яка «веде мелодію просту, // Що найкоротша з усіх арій»), «чорного білета» («на той світ»), крові (що «біжить тягуче й сумно»), ночі/сну/безсоння; образи-символи «миті/вічності» («і вічністю вагітна мить»), «кулі»/«хліба» («Розсипаю кулі, // Як мій дід колись зерно», «Видлубуєм родзинки (кулі) з тіста»).

У збірці «Німа зозуля» особливого звучання набуває мотив Втраченого Раю: «Веде дорога в небо, // Та не веде до раю», що трансформується в індивідуально-авторський образ «розстріляного Раю»; образи матері (яка «проводить за руку» через мінне поле), імені («я на воді пишу своє ім'я»), ангела (що «протягнув мені, // Як спасіння, лезо» і «склав на грудях крила»).

Афганська тема, розпочавшись першою збіркою віршів і першим прозовим твором, стає для поета чи не найінтимнішою, найособистішою темою. В інтерв'ю 2008 р. В. Слапчук так визначив її роль у своєму житті й творчості: «...є теми, з якими вже мав справу і які не бажають від тебе відчепитися, супроводжують, забігають наперед, домагаючись у зручному місці. Деякі теми доводиться носити з собою, як щось особисте, — для мене це афганська тема, доволі громізка і незручна, я хотів би звільнитися від неї остаточно, але не уявляю, як це можна зробити без того, щоб не замкнути її в тексті. <...> окремі теми — свого роду пастки, вони побудовані так, що вибратися з них можна лише повністю їх опрацювавши».

«Афганські» вірші просякнуті філософським осмисленням трагедії війни і руйнації, яку вона несе. Світу людей, у якому «знову йде на муки син», протиставляється Божий світ. Теїстичне у віршах зливається із земними християнськими образами-символами — «ікона», «ангел», «душа» тощо:

*Війна диктує нам закони,
Ми їх зречемося колись.
У небі місяць, мов ікона,
На нього тихо помолись.
(«В оточенні»).*

Дослідниця творчості поета Луїза Оляндер, розмірковуючи над темою Афганістану у В. Слапчука, зазначає: «Пережите та передумане стало значною часткою того ґрунту, на якому почали вибудовуватися його поезія й гуманістична художньо-філософська концепція світу та людини».

На початку 2000-х років обидві поетичні збірки та повість «Прокляття» вийшли однією книгою «Птах з обпаленим крилом» — за рядком вірша «Скотилось сонце кулею згори...» зі збірки «Як довго ця війна тривала»:

*Тіла горіли у вогні,
А душі вже знялись у вирій,
На рідну землю подалися.
Як птах з обпаленим крилом,
Душа кружляла над селом.*

Афганська тема звучить повноголоссям і в книзі «Навпроти течії трави» (2001), що об'єднала в собі поетичні та прозові твори 1994—1999 рр., а також у новому романі, розділи якого надруковані 2009 р. у журналі «Кур'єр Кривбасу». Однак тема війни набула дещо іншої тональності: ще більш ліричної, щемливо-печальної. Експресивність текстів першого трикнижжя трансформується у філософський ліризм другого, поет, переосмисливши своє військове минуле й зі стоїцизмом прийнявши його фатальні наслідки, усвідомлює, переживає його на іншому духовному рівні. Сам автор зізнавався: «Стосовно досвіду афганської війни. Цей досвід виявився позитивним попри негативне явище».

Твори теософського звучання. Збірка «Мовчання адресоване мені» (1996) стала черговим поетичним трикнижжям з авторським графічним художнім оформленням. У ній з новою силою і в новому прочитанні постала біблійна символіка. Обкладинка книги візуалізує чорно-білою графікою (знесилений, зболений вусатий чоловік зі смиренно опущеними бровами вкладає голову до рота риби, що плаває космічним океаном) семантику тексту, овиває індивідуально-авторське прочитання християнського символу риби: як першосимволу й монограми Ісуса Христа, символу терпіння, любові, віри тощо. У першій же поезії збірки «Сезон дощів у глечики» з'являється універсальне протиставлення землі і неба, що реалізується образами «Я» і «Ти» («Я просто був. А ти була дощем. // І ти жила тоді на небі»), «зчепленими» образом Світового Дерева:

*Із уст твоїх солоних злітають птахи
рожеві з голосами скрипок,
а крила пахнуть хвоєю і воском,
так пахне свято і вчорашній смуток,
і я роблюся деревом гіллястим,
щоб дати їм притулок
І бачити, як ти сплітаєш дощ у косу
і міряєш її Чумацьким Шляхом.*

(«Із уст твоїх солоних злітають птахи»).

«Вона» постає полісемантичним образом, що вміщує в собі і загальнолюдські виміри. Це, зокрема, образ Аріадни, коси якої — провідники мандрівників та заблукалих: «кожному заблудлому волосинка — // вказує дорогу // із твані зубожіння // до бази відпочинку // од щедрот // на березі бурштинових очей» («Розпущене волосся»); етнічні образи (жниця «дощу», «серпик

місяця», місячні «снопи» і «півкопи людських марнот»); оберегова семантика («Ти рятувала світ // від кари, // від потопу»).

У поетичних збірках *«Трикнижся Явіна»* (1996) і *«Крапка зсередини»* (2000), об'єднаних образом просвітленого хлопчика-мудреця, синтезовано християнський світогляд і філософію Сходу (конфуціанство, дзен, суфізм), що відображається у лаконізмі висловлення думок і спостережень, у більш продуманому чергуванні римованої поезії, верлібрів та прози. В одному з інтерв'ю поет пояснив переплетіння східного і християнського у своїй творчості: «Основа моєї філософії — Євангеліє. Схід же мені цікавий тим, що я знаходжу там багато українського, а ще — підтвердження моему переконанню, що в Євангелії є вся необхідна людині мудрість, треба лише навчитися звідти її черпати. Східні вчення тільки укріплюють мене як православного християнина». Твори В. Слапчука, як зазначають літературознавці В. Базилевський, Є. Баран, І. Бондар-Терещенко, М. Жулинський, М. Кодак, вирізняються афористичністю, делікатною іронією («моя іронія не вибіркова. Але й не тотальна. Вона ситуативна», — пояснював поет), сарказмом, парадоксальністю, з одного боку, й витонченим психологізмом, алюзіємністю та філософською багатомірністю — з іншого. Є. Баран, розмірковуючи над парадоксами В. Слапчука, зазначає: «Це його світоглядний принцип і мистецький прийом. Все у всьому: взаємопов'язування взаємопротилежних речей».

Твори національної тематики. Поряд із афганською темою у творчості В. Слапчука така ж болюча та пронизана «нервом» тема України й українців: «Така мені // Україна, // що // повісився б». У 2005 р. вийшла друком книга поезій і публіцистичних замальовок *«Так!..»*, у якій натхненно й піднесено описано сприйняття Помаранчевої революції 2004 р. Пізніше поет назвав її своєю «найбільшою ілюзією» і «найбільшим розчаруванням»: «Я зневірився. Помаранчевим лідерам вдалося зробити зі мною те, що не зуміла війна. Тепер моє завдання — перевести негативні переживання у позитивний досвід».

В. Слапчук удруге трансформує негативні емоції, переживання у позитивний досвід. Книга *«Солом'яна стріха Вітчизни»* (розділи «Зламана гілка верби, або Україніана», «Правда старої криниці, або Козакування», «Звідки трава росте, або Зустрічі з Котигорошком») пройнята, за словами В. Базилевського, «більшою історіософською правдою, ніж у статтях професійних істориків»: поет розкриває, озвучуючи, ключові національні ганджі, котрі впродовж століть негативно формували українську ментальність: «Повна Україна // українців, // та всі — // іншо-

мовні», «рубає козак // наліво та направо // голови по землі котяться // та все з оселедцями». Ця сама тематика і в поетичних книжках *«Сучок на костурі подорожнього»* та *«Навпроти течії трави»*, за які автора у 2004 р. було удостоєно Шевченківської премії (першого серед волинських письменників).

Поряд із поезією у світ вийшли дві книжки літературної критики В. Слапчука: *«Політ механічної зозулі над власним гніздом»* (2001) та *«В очікуванні на інквізитора»* (2003), в яких «критик-інквізитор», відшукуючи у «попелі спалених книг» істину, розглядає творчість Є. Сверстюка, М. Жулинського, Й. Струцюка, Г. Гусейнова, С. Процюка, Марії Матіос, Людмили Тарнашинської, К. Москальця, Ю. Гудзя, В. Шкляра, В. Науменка, В. Лиса, В. Даниленка. Однак «інквізиція» В. Слапчука — толерантна й доброзичлива, пройнята розумінням, влучними зауваженнями стосовно аналізованих творів та авторів.

Проза. Упродовж наступних років вийшли прозові твори письменника: романи *«Сліпий дощ»* (2003), *«Дикі квіти»* (2004), *«Осінь за щогою»* (2006), *«Жінка зі снігу»* (2008) та повісті *«Клітка для неба»*, *«Глобус України»*, *«Кенгуру завбільшки з цвіркуна»* (2006).

«Сліпий дощ» — роман-трилер: історія про вовкулаку. У трьох розділах розкривається психологія світосприйняття героїв і — як наслідок — життєвий вибір: безкомпромісне вивищення над проблемами життя, екзистенційна безвихідь, бездуховний морок. Кожен вибір зумовлений роллю, яку має прожити герой. Сміслова домінанта роману — образ-символ дощу, що є свідком нічних «полювань» Тихона на своїх жертв (дощ подібний до вогню — густого зловіщого струменя), уособленням небесної сили (злива, що очищає небеса й землю, супроводжує яву Ніні ангела) тощо.

«Дикі квіти» — роман, сюжетні лінії якого вибудовуються на життєвому побутовізм, що, за словами Є. Барана, «урівноважується майже біблійними одкровеннями» про родинні цінності та їхню втрату, про вигадані й справжні «ролі» дорослих. Подружжя Степан і Лариса постійно конфліктують між собою, зраджують одне одного — «дичавіють». На такому «не придатному для процвітання» ґрунті виростають діти — «дикі квіти». У романі відчувається постійна авторська присутність, особливо у середньому розділі *«Калюжа пізнання»*, написаному від імені хлопчика. За роман *«Дикі квіти»* В. Слапчука 2013 р. нагороджено премією імені Леоніда Глібова.

Тема дітей і дитинства — й у низці творів для дітей: *«Гарний настрій»*, *«Йшов їжак бережком»*, *«Зелений ведмедик»*, *«Мико-*

лаєва ніч», «Окраєць хліба», «Риба під парасолем», «Бджолиний бог і бджоленятко» (премія імені родини Косачів 2011 р.).

Збірка повістей «Клітка для неба», що складається з трьох творів: власне «Клітка для неба», «Глобус України», «Кенгуру завбільшки з цвіркуна», — зникаючи якоюсь мірою в оксиморонній назві символіку свободи/несвободи, вічності/миті, вирізняється поєднанням ліро-поетики, епіки та притчевості, світів реального буття та фантазмагоричного.

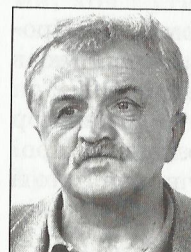
Дещо інше поєднання жанрів (драматичного і поетичного) спостерігається у творі *«Осінь за щокою» (2006)*. Роман із восьми новел насичений безліччю мікросюжетів, максимально знерухомлений. Така сюжетна статика, на думку дослідників, свідчить про своєрідну авторську позу для медитації: увага із зовнішньої сюжетної лінії переноситься на внутрішню — психологію, зокрема головного героя — письменника, життя якого щільно переплітається з життям літературних персонажів його творів. Цікавою є ономастика роману: як головний герой, так і другорядні, мають напрочуд дивні імена, що, зізнавався автор, «підкреслюють їхню нетутешність та інородність <...> покликани приховувати істинну суть <...> Існує чимало наворотів, пов'язаних з ім'ям, для мене ж це тільки ще одна можливість, скориставшись цим подвійним дном, провезти якусь важливу або цікаву для мене художню деталь контрабандою». Особливого значення набуває діалог, про який письменник зазначав: «Люблю діалоги за те, що вони (якщо твір уподібнити з будівлею) не простий будівельний матеріал. Залежно від поставлених завдань діалог можна використовувати в одному випадку як цеглу, в іншому — як прошарок між цеглою. Мені цікаві подібні переходи: діалоги-містки, діалоги-водорозділи. Звичайно ж, діалог не вичерпується лише цими характеристиками, навантаження на нього величезне, тим і приваблює».

Твори В. Слапчука перекладено багатьма мовами, серед яких — англійська, білоруська, польська, російська, чеська, німецька, шведська. 2008 р. в одному з інтерв'ю він розмірковував над тим, що відбувається зі словом, котре потрапляє в інше мовне середовище: «Будь-які мовні зміни зміщують акценти, стирають смислові відтінки. На безсмертя приречена лише та сторінка, яка непошкоджено проходить крізь вогонь друкарських помилок, приблизність перекладу, неглибокого прочитання і звичайного нерозуміння». Отож варто сподіватись, що саме така щаслива доля судилася літературним текстам В. Слапчука.

Література

1. Бернадська Н. І. Постмодерністський роман. В. Слапчук «Дикі квіти» / Н. І. Бернадська // Роман: проблеми великої епічної форми. — К. : ВЦ «Київський університет», 2007. — С. 85—91.
2. Жулинський М. Чи вгамує поет спрагу світла? / М. Жулинський // Жулинський М. Заявити про себе культурою / М. Жулинський. — К. : Генеза, 2001. — С. 464—475.
3. Кодак М. Сходинами поетичної свободи / М. Кодак // Київ. — 2002. — № 6. — С. 34—37.
4. Оляндер Л. К. Про творчість Василя Слапчука / Л. К. Оляндер // «Роде наш красний ...»: Волинь у долях краян і людських документах. — Т. 3. — Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. — С. 197—209.

Василь Герасим'юк (нар. 1956)

Візійність, інтелектуальна напруга, філософічність і моральний максималізм були основою внутрішньої єдності покоління вісімдесятників, до якого належить і поет В. Герасим'юк. Саме переосмислення і переживання історії як єдності з родом, народом є однією з підстав підзвітності поета не своїй добі, а своїй історії. Тому важливим у ліриці В. Герасим'юка стає концепт слова-як-пригадування: через долучення власного вербалізованого досвіду, свого голосу до джерел родової пам'яті поетичний текст стає функціонально тотожним міфіві, головною метою якого є розкриття онтологічного виміру людського життя через пізнання істини про смерть, любов і сакральність.

Василь Дмитрович Герасим'юк народився 18 серпня 1956 року в Караганді (Казахстан), куди було виселено його батьків. Так драматизм родової і національної історії неминуче позначився на обставинах його появи на світ, на що звертає увагу і сам поет у розмові з Т. Прохаськом: «Після двадцятого з'їзду, у п'ятдесят шостому, мої тато з мамою, незважаючи на те, що мені було два місяці, повернулися у Прокураву. То моє родиме село. У мене немає жодного домішку навіть із сусіднього села. Вони всі з Прокурави. Їх там цілий цвинтар — деś на три поверхи вниз». У зовсім не метафоричному сенсі поезія В. Герасим'юка теж є сходженням «на три поверхи вниз» — у неохоплені словом глибини пам'яті. Як поет він свідомий того, що минуле нікуди не зникає — воно з моторошною нав'язливістю самоздійснюється в ураженому амнезією теперішньому, своєю нескінченною повторюваністю нагадуючи повторюваність пекельних кіл. Тому поет у